

Opis źródła.

Utwór, który należy do poezji waganckiej to wiersz o nacjach, który odnalazł Aleksander Brückner w XV-wiecznym rękopisie polskiego pochodzenia, przechowywanym w Bibliotece Państwowej w Berlinie. Jest to właściwie rejestr charakterystycznych zalet i wad wszelkich nacji, w tym polskiej, a także ich upodobań kulinarnych. Do sześciu popularnych zwrotek, znanych z redakcji zachodnich tego utworu, polski autor w Krakowie dodał jedenaście nowych strof, uwzględniając także wschodnie nacje (Rusinów, Ormian i Wołochów). W utworze bezdomny student, cierpiący nędzę i głód, zawsze samotny i obcy wszystkim napotkanym ludziom, wędruje przez świat, poznając różne ludy i ich obyczaje. Motyw ten opiera się na toposie „człowieka-wędrowca”, powtarzającego się w różnych ujęciach w literaturze europejskiego średniowiecza. W omawianym wierszu wędrowiec wciela się w „biednego wygnańca” przed którym „zatrząskują się bramy”. W ocenach napotykanych ludów dominują charakterologiczne cechy narodowe, a także sposób odżywiania się i stosunek do wędrownych studentów. Ostatecznie szczegółowe obserwacje wędrującego żaka zmierzają do uogólnień: ludy Wschodu odznaczają się fałszem, Zachodu – śmiałością i dobrocią, Południa – lenistwem, a mieszkańcy Północy to rozbójnicy. Zakończenie zawiera refleksję nad ludzkim losem i otwarte pytanie o przyczynę nierówności w dostępie do dóbr doczesnych¹.

Miejsca wydania:

Kowalewicz H., *Średniowieczne zabytki poezji waganckiej: „Quo miser exul” oraz „Heu, qui quondam claruit”*, „Pamiętnik Literacki” 1976, R. 67, z. 4, s. 191–198

Satira comica, tłum. Z. Kubiak, w: *Antologia poezji łacińskiej w Polsce. Średniowiecze*, oprac. K. Liman, Poznań 2004, s. 532–538.

Satyra komiczna, przeł. Z. Kubiak, w: *Toć jest dziwne a nowe. Antologia literatury polskiego średniowiecza*, oprac. A. Jelicz, Warszawa 1987, s. 282–284

Satyra komiczna, tłum. Z. Kubiak, w: *Antologia poezji łacińskiej w Polsce. Średniowiecze*, oprac. K. Liman, Poznań 2004, s. 533–539.

Satyra komiczna (Satira comica), przeł. Z. Kubiak, w: *Średniowieczna poezja łacińska w Polsce*, oprac. M. Włodarski, Wrocław–Warszawa–Kraków 2007, s. 189–197.

¹ T. Witzak, *Literatura średniowiecza*, Warszawa 1990, s. 101; *Satyra komiczna (Satira comica)*, przeł. Z. Kubiak, w: *Średniowieczna poezja łacińska w Polsce*, oprac. M. Włodarski, Wrocław–Warszawa–Kraków 2007, s. 189; T. Michałowska, *Literatura polskiego średniowiecza: leksykon*, Warszawa 2011, s. 752.

Miejsce przechowywania źródła:

Rękopis z zapisem omawianego wiersza znajduje się w Deutsche Staatsbibliothek w Berlinie, sygn. Lat. Q. 239, k. 237v–238r.

Tekst źródła.

Satyra komiczna (Satira comica), przeł. Z. Kubiak, w: *Średniowieczna poezja łacińska w Polsce*, oprac. M. Włodarski, Wrocław–Warszawa–Kraków 2007, s. 189–197.

SATYRA KOMICZNA
(SATIRA COMICA)

Dokąd się, biedak, zwrócić mam,
burzami wychłostany?
W jaką się stoczyć drogę złą
gdy zatrzaśnięte bramy?
Przez ten rozległy świat wędruję,
ludziom się przypatruję.

Nawiedziłem Alzacyję,
lecz tam nie osiędę.
Smutni oni i płaczliwi
i we dnie, i w nocy.
Takich ja prowincji marnych
ilem widział wszędy!
Biednym klerkom one żadnej
nie dadzą pomocy.

Sasi raczą dysputacją
na obiad i wety.
Zsiadłe mleko mnie wypłoszy
z Flandryj nad morzem.
Turyńczycy gęby skapia,
ale i kalety.
Na wspomogę Miśnieńczyków
czekać – jeszcze gorzej!

Czesi wielcy są pijacy,

złodzieje, żarłocy.

Morawianie są grabieżcy,

a też rozrzutnicy.

Węgrzy smutni i żałośni

kłamią w żywe oczy.

Na południu są nicponie,

szczwani falesznicy.

I u Franków, i u Szwabów

nie ma na co liczyć.

Oni dobrze żyć potrafią

tylko na ulicy.

Przeto wam, scholarom biednym,

bardzo się to chwali,

Jeśliście tam, zamiast śniadać,

dłużej sobie spali.

Bawarczycy bardzo chętnie

wagantów wspierają.

Mógłbym w szczerzej ich gościnie

przebyć życie całe.

Ale w świątek, jak i w piątek

tylko ser podają.

Karyntianie jedzą jagły –

mówią, że wspaniałe.

Honor, pokój, chwała

kwitną pośród Szwedów.

Suchy chleb i biedę

najdziesz u Norwegów.

Plemię wielce święte, piękne,

wierne w Hiberniji.

Razem z Anglikami chciałbym
w błogiej żyć Gelryi.

Wszystkie ziemie mijam,
rozstanie nie boli.

Lecz nigdzie nie znane
jest bogactwo takie,
Jakie w polskiej ziemi
mają ludzie z soli.

Piękne plemię, lecz pijane –
to jest jego brakiem.

Nie chciałbym harować
na Rusińskim dworze.

Od złodziei na Podolu
trzymam się z daleka.

Lecz z przepychem Ormian
kto się zrównać może?

Od wołoskich obyczajów
chluby nikt nie czeka.

Chcę przebywać jak najdłużej
z klerykami w Styryi,

Gdzie potrawy smakowite
ciężą wszystkim stołom.

Jakie tam się wina –
w jakich krużach! – pije!

Takoż w tłustej Akwilei
żyje się wesoło!

Zbożna Holandyja
z zasobną piwnicą.

Burgundyja krwawobitna
tka materie przednie.

We Francyi przewybornym
orężem się szczycą.
Też Flandryja barwna
przed wrogiem nie blednie.

Brytyjczyków plemię, niegdys
dzikie, dziś już inne.
Takoż wśród Pikardów zbożność
Wincenty rozniecił.
U Hiszpanów, u Sabaudów
wina wielce słynne.
Ród Italów jak chimera
miota się po świecie.

Nawarczycy są drapieżni,
ludzi napadają.
Szkoci niby skry obrotni,
do natarcia skorzy.
Brabantowie wznoszą domy,
gwałtu nie działają.
Normandowie bardzo obcy,
żyje im się gorzej.

Mężów ile w Wenecyi
Mądrych – nie do wiary!
Białogłowy tam cnotliwe,
W szatach dziwnie strojnych.
Dźwięczą jękiem eremitów
Sycylijskie pieczary.
Ujrzysz siła pokutników
W Rzymie bogobojnych.

Aleman – powiem krótko –
Kmiecie pracowici.

Skorom poznał, nie zamilczę:

Zdrajcy Italczycy.

A w Galiji – nie zaprzeczę –

Ludzie tańczyć lubią.

Takoż wielce żądni zysku:

Najdą, choć nie zgubią.

Powiem, że na wschodzie gwarzą

Fałecznie, choć cudnie.

Dobrzy, śmiali na zachodzie

Ci, co pokutują.

Jeśli chcesz próżniaków spotkać,

Wędruj na południe.

Idź na północ, jeśliś mocen,

Aby sprostać zbójom.

Chociażeśmy wszyscy bracia

W Krystuowym duchu,

Czemuż to ojcowie żyją

Ten w słomie, ten w puchu?

Tak osielek i szczeniaczek

Nierówno igrają.

Tej satyry gorzkie słowa

Prawdę powiadają.

Słowniczek pojęć:

Alzacja – kraina historyczna we wschodniej Francji:

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Alzacja;3868373.html>

Raczą dysputacją – cenią dyskusję. Za: *M. Arcta słownik staropolski. 26,000 wyrazów i wyrażeń używanych w dawnej mowie polskiej*, t. 1, oprac. A. Krasnowolski, Warszawa 1914, s. 475;

<https://sjp.pwn.pl/doroszewski/dysputacja;5424372.html>

Wety – tu: przy końcu uczty: <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/weta;5514865.html>

Flandria – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Flandria;3901419.html>

Turyńczycy – mieszkańcy Turynu, miasta w północno-zachodnich Włoszech:
<https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/turyn.html>

Kaleta – woreczek na pieniądze. Za: *Słownik staropolski*, t. 3: *I–K*, red. S. Urbańczyk i in., Wrocław–Kraków–Warszawa 1960–1962, s. 227.

Miśnieńczycy – mieszkańcy Miśni, miasta we wschodnich Niemczech:
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Misnia;3942099.html>

Morawianie – mieszkańcy Moraw, krainy historycznej we wschodnich Czechach:
<https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/morawy.html>

Falecznicy – kłamcy, obłudnicy. Za: *Słownik staropolski*, t. 2: *D–H*, red. S. Urbańczyk i in., Wrocław–Warszawa–Kraków 1956–1959, s. 353.

Frankowie – mieszkańcy Frankonii, krainy historycznej w Niemczech (nad Menem i środkowym Renem): <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/frankonia.html>

Szwabowie – mieszkańcy Szwabii, niemieckiej krainy historycznej w dorzeczu górnego Renu i Dunaju: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Szwabia;3983647.html>

Scholarzy – żak, student: <https://sjp.pwn.pl/sjp/scholar;2574968.html>

Bawarczycy – mieszkańcy Bawarii, krainy historycznej w południowych Niemczech:
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Bawaria;3875184.html>

Waganci – wędrowni poeci w średniowieczu: <https://sjp.pwn.pl/sjp/goliard;2462287.html>

Karyntianie – mieszkańcy Karyntii, krainy historycznej znajdującej się obecnie na terenie Austrii i Słowenii: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Karyntia;3920847.html>

Jagły – „otłuczone ziarna prosa, może też sama roślina”. Za: *Słownik staropolski*, t. 3..., s. 90.

Hibernija – Hibernia, dawna, łacińska nazwa Irlandii:
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Hibernia;3911573.html>

Podole – kraina historyczna nad środkowym Dniestrem oraz górnym i środkowym Bohem:
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Podole;3958894.html>

Ormianie – naród tworzący podstawową ludność Armenii:
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Ormianie;3951883.html>

Wołoskich obyczajów – obyczajów Wołochów, czyli dawnej ludności rumuńskiej.

Styria – kraina historyczna w południowo-wschodniej Austrii:
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Styria;3980911.html>

Kruża – dzban, uszata czasza, czara. Za: *M. Arcta słownik staropolski...*, t. 1, s. 141.

Akwileja – miasto w północno-wschodnich Włoszech:
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Akwileja;3867182.html> [dostęp dn. 10 IX 2023 r.].

Zbożna – pobożna. Za: *M. Arcta słownik staropolski...*, t. 1, oprac. A. Krasnowolski, Warszawa 1914, s. 939.

Burgundia – kraina historyczna w środkowowschodniej Francji:
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Burgundia;3882108.html>

Flandria – kraina historyczna w północno-zachodniej Europie, obecnie na terenie Francji, Belgii i Holandii: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Flandria;3901419.html>

Pikardowie – mieszkańcy Pikardii, krainy historycznej nad cieśniną La Manche:
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Pikardia;3957140.html>

Wincenty – prawdopodobnie chodzi o św. Wincentego Ferreriusza:
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Ferrer-Vicenzo;3900546.html>

Sabaudowie – kraina historyczna w południowo-wschodniej Francji:
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Sabaudia;3970888.html>

Chimera – ziejący ogniem potwór z mitologii greckiej:
<https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/chimera.html>

Nawarczycy – mieszkańcy Nawarry, krainy historycznej w zachodnich Pirenejach, na granicy Hiszpanii i Francji: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Nawarra;3946246.html>

Brabantowie – kraina historyczna w zachodniej Europie, w Belgii i Holandii:
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Brabancja;3880165.html>

Normandowie – mieszkańcy Normandii, krainy historycznej w północnej Francji:
<https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/normandia.html>

Eremici – żyjący w odosobnieniu pustelnicy:
<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/eremici;3898423.html>

Pieczary – <https://sjp.pwn.pl/sjp/pieczara;2499772.html>

Najdą – tu: znajdą.

Falecznie – kłamliwie, obłudnie; zob. wyżej hasło: „Falecznicy”.

Mocen – mocny. Za: *Słownik staropolski*, t. 4: L–M, red. Z. Klemensiewicz i in., Wrocław–Warszawa–Kraków 1963–1965, s. 310–311.

Pytania do źródła.

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom podstawowy):

1. Czy na podstawie źródła można wskazać na charakterystyczne dla średniowiecza przemiany społeczne i gospodarcze?
2. Czy na podstawie przedstawionego utworu można scharakteryzować stosunki Polski z innymi krajami w późnym średniowieczu? Uzasadnij odpowiedź.

3. Czy dostrzegasz w źródle wyjątkową rolę chrześcijaństwa w kulturze epoki średniowiecza?
4. Za co w satyrze są chwaleni, a za co ganieni Polacy?
5. Jakie wnioski ogólne o ludziach w poszczególnych częściach opisywanego świata wyciąga autor?

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom rozszerzony): pytania dla poziomu podstawowego, a ponadto:

1. Jakie wydarzenia polityczne mogły wpłynąć na postrzeganie przez autora innych nacji?
2. Jakie znaczenie miało – Twoim zdaniem – włączenie Polski do cywilizacyjnego kręgu świata łacińskiego?

Literatura pomocnicza:

Błuszkowski J., *Stereotypy a tożsamość narodowa*, Warszawa 2005, s. 74–89.

Błuszkowski J., *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków. Studium socjologiczno-politologiczne*, Warszawa 2003, s. 128–167.

Boksański Z., *Stereotypy a kultura*, Wrocław 2001, s. 5–14.

Mackie D.M., Hamilton D.L., Susskind J., Rosselli F., *Społeczno-psychologiczne podstawy powstawania stereotypów*, w: C.N. Macrae, Ch. Stangor, M. Hewstone, *Stereotypy i uprzedzenia*, tłum. M. Majchrzak, A. i M. Kacmajor, A. Nowak, Gdańsk 1999, s. 39–41, 53–63.

Radłowski Z., Wojtczak J., *Jak narody widzą siebie nawzajem. W Europie o Polakach*, Warszawa 1994, s. 60–67.

Najważniejsze cezury:

Prezentowane wyżej źródło powstało w drugiej połowie XV w. Jest to czas obfitujący w ważne wydarzenia, nie tylko polityczne. W 1453 r. Turcy osmańscy zdobywają Konstantynopol, upada Cesarstwo Bizantyjskie. Jest to zarazem jedna z cezur wyznaczających kres średniowiecza. W Europie zachodniej zaszły reformy i zmiany w gospodarce towarowej i pieniężnej oraz w jej formach organizacyjnych, jak spółkach, bankach, giełdach i kompaniach handlowych. W miejsce tego, co na ziemiach Polski określano pańszczyzną, wprowadza się rentę pieniężną. Na wsi coraz powszechniej zaczyna być stosowana trójpolówka, pług żelazny i kosa, co przekłada się i na ilość wyprodukowanego zboża. W kulturze i sztuce na czoło wysuwa się humanizm; rozpoczyna się epoka renesansu. Nasiliły się tendencje laicyzujące, w końcu zaczęto doceniać i rozpowszechniać języki narodowe. Jan Gutenberg wynalazł ruchomą czcionkę, co pozwoliło

z czasem na upowszechnianie tekstu drukowanego i zmniejszenie cen książek. Dzięki słynnym wyprawom dokonano znacznych odkryć geograficznych.

Imię i nazwisko osoby opracowującej rekord: Karolina Maciaszek